

РЕГУЛЯТОРНА ПОЛІТИКА КОНЦЕНТРАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті розглянуто аспекти регуляторної політики за сучасних умов господарювання. Розглянено діяльність Антимонопольного комітету у сфері концентрації виробництва.

The article deals with aspects of regulatory policy in modern conditions of management. Activities of the Antimonopoly Committee in the concentration of production.

Ключові слова: концентрація виробництва, регуляторна політика, АМКУ.
Keywords: concentration of production, regulatory policy, the AMC.

ВСТУП

Сучасна вітчизняна практика регулювання концентрації спрямована переважно на підтримку і розвиток економічної конкуренції у підприємницькій діяльності та потребує розширення на інші сфери дії процесу концентрації. Можна стверджувати, що наукове бачення цілісної системи регулювання концентрації виробництва в Україні сьогодні лише формується.

Теоретико-методологічні засади дослідження концентрації виробництва, а також державного регулювання цього процесу знайшли своє відображення у працях таких відомих зарубіжних економістів, як В. Баумоль, Дж. Бейн, Р. Брейлі, О. Вільямсон, Р. Коуз, К. Маркс, Д. Росс, Дж. Стіглер, Ж. Тіроль, А.Харбергер, Д. Хей, Ф. Шерер, в тому числі російських — С. Авдашева, І.Владимірова, Ю. Іванов, Є. Ленский, Б. Мільнер, О. Радигін, Н. Розанова, А. Шастітко та ін. Слід виділити наукові праці вітчизняних вчених-економістів, присвячені концентрації: Ю. Бажала, В. Базилевича, Л. Безчасного, І. Бланка, З. Борисенко, З. Варналія, О. Гаврилюка, А. Гальчинського, В. Гейця, В. Голікова, П. Єщенко, Я. Жаліла, А. Ігнатюк, Б. Кваснюка, О. Костусева, О. Кузьміна, С. Мочерного, Ю. Пахомова, С. Реверчука, А. Чухна та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Однак, слід зазначити, що складність проблем концентрації виробництва за сучасних умов господарювання зумовлює потребу у подальшому поглибленні досліджень закономірностей розвитку концентраційних процесів. До цього часу залишається поза системною увагою науковців та потребує досліджен-

ня вітчизняна практика регулювання процесу концентрації виробництва. Зокрема, першочергового значення набуває розробка концепції системного регулювання концентрації, спрямованого не лише на захист конкуренції у підприємницькій діяльності, а і на вирішення більш широкого кола загальноекономічних проблем. Динамічний характер розвитку сучасної економіки вимагає нових рішень навіть у порівняно розробленій сфері антимонопольного регулювання концентрації виробництва. Все це свідчить про актуальність та важливість дослідження зазначеної проблеми.

РЕЗУЛЬТАТИ

Держава здійснює контроль за економічною концентрацією суб'єктів підприємницької діяльності з метою охорони і заохочення конкуренції для недопущення подальшої монополізації ринку, захисту інтересів споживачів, протидії зловживанню великими господарюючими структурами своїм монопольним становищем на ринку.

На відміну від законодавства, що діяло раніше, у якому контроль за економічною концентрацією був передбачений лише на рівні підзаконних, здебільшого відомчих, нормативно-правових актів, розділ V Закону "Про захист економічної конкуренції" передбачає основні положення такого контролю.

З метою запобігання монополізації товарних ринків, зловживанню монопольним (домінуючим) становищем, обмеженню конкуренції органи Антимонопольного комітету України здійснюють державний контроль за концентрацією суб'єктів господарювання.

Відповідно до ч. 2 ст. 22 Закону України "Про захист економічної конкуренції" концентрацією визнається:

1) злиття суб'єктів господарювання або приєднання одного суб'єкта господарювання до іншого;

2) набуття безпосередньо або через інших осіб контролю одним або кількома суб'єктами господарювання над одним або кількома суб'єктами господарювання чи частинами суб'єктів господарювання, зокрема, шляхом:

а) безпосереднього або опосередкованого придбання, набуття у власність іншим способом активів у вигляді цілісного майнового комплексу або структурного підрозділу суб'єкта господарювання, одержання в управління, оренду, лізинг, концесію чи набуття в інший спосіб права користування активами у вигляді цілісного майнового комплексу або структурного підрозділу суб'єкта господарювання, у тому числі придбання активів суб'єкта господарювання, що ліквідується;

б) призначення або обрання на посаду керівника, заступника керівника спостережної ради, правління, іншого наглядового чи виконавчого органу суб'єкта господарювання особи, яка вже обіймає одну чи кілька з перелічених посад в інших суб'єктах господарювання, або створення ситуації, за якої понад половину посад членів спостережної ради, правління, інших наглядових чи виконавчих органів двох чи більше суб'єктів господарювання обіймають одні й ті самі особи;

в) створення суб'єкта господарювання двома і більше суб'єктами господарювання, який тривалий період самостійно здійснюватиме господарську діяльність, і при цьому зазначене створення не приводить до координації конкурентної поведінки між суб'єктами господарювання, що створили цей суб'єкт господарювання, або між ними та новоствореним суб'єктом господарювання;

3) безпосереднє або опосередковане придбання, набуття у власність іншим способом чи одержання в управління часток (акцій, паїв), що забезпечує досягнення чи перевищення 25 або 50 відсотків голосів у вищому органі управління відповідного суб'єкта господарювання.

Така концентрація може бути здійснена лише за умови попереднього отримання дозволу Антимонопольного комітету України чи його адміністративної колегії, який необхідний, коли сукупна вартість активів або сукупний обсяг реалізації товарів учасників концентрації, з урахуванням відносин контролю, за останній фінансовий рік, у тому числі за кордоном, перевищує суму, еквівалентну 12 млн євро, визначену за курсом Національного банку України, що діяв у останній день фінансового року, і при цьому:

— вартість (сукупна вартість) активів або обсяг (сукупний обсяг) реалізації товарів, у тому числі за кордоном, не менш як у двох учасників концентрації, з урахуванням відносин контролю;

— перевищує суму, еквівалентну 1 млн євро, визначену за курсом Національного банку України, що діяв у останній день фінансового року у кожного, та вартість (сукупна вартість) активів або обсяг (сукупний обсяг) реалізації товарів в Україні хоч би одного учасника концентрації, з урахуванням відносин контролю, перевищує

суму, еквівалентну 1 млн євро, визначену за курсом Національного банку України, що діяв у останній день фінансового року.

Концентрація, яка потребує дозволу, забороняється до надання дозволу на її здійснення. До надання такого дозволу учасники концентрації зобов'язані утримуватися від дій, які можуть призвести до обмеження конкуренції та неможливості відновлення початкового стану.

Відповідно до ст. 26 Закону України "Про захист економічної конкуренції" учасники узгоджених дій, учасники концентрації, органи влади, органи місцевого самоврядування, органи адміністративно-господарського управління та контролю у порядку, встановленому Антимонопольним комітетом України, звертаються: із заявою про надання дозволу на узгоджені дії — до Антимонопольного комітету України чи його територіальних відділень; із заявою про надання дозволу на концентрацію — до Антимонопольного комітету України.

За подання заяв про надання дозволу на узгоджені дії або концентрацію справляється плата в розмірах, передбачених ч. 2 ст. 34 Закону України "Про захист економічної конкуренції".

Заява вважається прийнятою до розгляду після 15 днів з дня її надходження, якщо протягом цього часу державний уповноважений Антимонопольного комітету України, голова його територіального відділення не повернули заявнику заяву із повідомленням, що вона та інші документи не відповідають встановленим Антимонопольним комітетом України вимогам і це перешкоджає її розглядові.

Якщо дозвіл на узгоджені дії було надано органами Антимонопольного комітету України на конкретно визначений строк, суб'єкти господарювання мають право звернутися до органів Антимонопольного комітету України із заявою про продовження дії дозволу. Така заява подається за три місяці до закінчення строку дії дозволу.

Органи Антимонопольного комітету України розглядають заяву про надання дозволу на узгоджені дії протягом трьох місяців, а заяву про надання дозволу на концентрацію — протягом тридцяти днів з дня прийняття її до розгляду відповідним органом Антимонопольного комітету України.

Якщо протягом строку розгляду заяви органи Антимонопольного комітету України не розпочали розгляду справи про узгоджені дії чи концентрацію, рішення про надання дозволу на узгоджені дії чи концентрацію вважається прийнятим.

У разі виявлення підстав для заборони узгоджених дій, концентрації, а також у разі необхідності проведення складного поглибленого дослідження чи експертизи відповідні органи Антимонопольного комітету України розпочинають розгляд справи про узгоджені дії чи концентрацію, про що приймається розпорядження та письмово повідомляється особа, яка подала заяву. Разом із повідомленням про початок розгляду справи надсилається перелік інформації, яку заявник повинен надати для прийняття органами Антимонопольного комітету України рішення у справі.

Строк розгляду справи про узгоджені дії чи концентрацію не повинен перевищувати трьох місяців. Якщо

протягом строку розгляду справи рішення не прийнято, вважається, що на узгоджені дії чи концентрацію надано дозвіл.

Рішення органів Антимонопольного комітету України про надання дозволу на узгоджені дії, концентрацію може бути зумовлене виконанням учасниками узгоджених дій, концентрації певних вимог і зобов'язань, які усувають або пом'якшують негативний вплив узгоджених дій, концентрації на конкуренцію. Такі умови і зобов'язання можуть стосуватися, зокрема, обмеження стосовно управління, користування чи розпорядження майном, а також зобов'язання суб'єкта господарювання здійснити відчуження майна.

Рішення про надання дозволу на узгоджені дії може бути надане на невизначений або конкретно визначений строк, який, як правило, не повинен перевищувати п'яти років.

Інформація про прийняті рішення за результатами розгляду заяв, справ про узгоджені дії, концентрацію може бути опублікована в "Офіційному віснику України", інших друкованих чи електронних засобах масової інформації або оприлюднена в інший спосіб.

У 30-денний строк з дня прийняття рішення Антимонопольним комітетом України про заборону узгоджених дій чи концентрації учасники узгоджених дій, учасники концентрації, органи влади, органи місцевого самоврядування, органи адміністративно-господарського управління та контролю можуть звернутися до Кабінету Міністрів України із заявою про надання дозволу на відповідні узгоджені дії чи концентрацію.

Кабінет Міністрів України приймає мотивоване рішення про надання дозволу на узгоджені дії, концентрацію або про відмову у наданні такого дозволу.

Антимонопольний комітет України є державним органом із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності. Основним завданням Антимонопольного комітету України є участь у формуванні та реалізації конкурентної політики України, важливим напрямом діяльності якого є контроль за концентрацією та узгодженими діями суб'єктів господарювання, основною метою якого є запобігання монополізації ринків та суттєвим обмеженням конкуренції на них.

За досліджуваний період АМК отримав всього 5635 заяв (із них дозволено без умов 4161 заяв, 1441 — не розглянуто заяв, 23 заяви дозволено за умов та 10 — заборонено). Найбільша кількість дозволів спостерігалася в 2008 році, було надано дозволів 814, при загальній кількості 1021 отриманих заяв (табл. 2).

Після значного зниження ділової активності бізне-

Таблиця 1. Розгляд заяв про надання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання України 2003—2010 рр.

Рік	Отримано заяв	Не розглянуто заяв ¹	Дозволено без умов	Дозволено за умов	Заборонено
2003	643	314	326	3	0
2004	595	174	419	0	2
2005	538	179	352	6	1
2006	631	124	500	5	2
2007	911	188	715	4	4
2008	1021	206	814	1	0
2009	599	118	476	4	1
2010	697	138	559	0	0
Разом	5635	1441	4161	23	10

Джерело: Антимонопольний комітет України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=-194113&cat_id=194112

¹ Повернуто заявниками без розгляду та відкликано заявниками.

Таблиця 2. Опрацьовані Антимонопольним комітетом України у 2002 — 2010 роках заяви про надання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання за участю іноземних інвесторів

№ п/п	Показники	РОКИ								
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1.	Надійшло заяв за участю іноземних інвесторів	129	116	148	189	192	305	432	281	284
2.	Частка у загальній кількості, %	17,72	18,04	24,87	35,13	30,43	33,48	42,31	46,91	40,75

Джерело: Антимонопольний комітет України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=194113&cat_id=194112

су у сфері концентрації, який спостерігався у 2009 році, в умовах пом'якшення фінансової кризи у звітному році активізувалися процеси концентрацій підприємницької діяльності. Так, у 2010 році Антимонопольним комітетом України розглянуто 697 заяв про надання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання, що на 16,4 відсотка більше, ніж за попередній рік (599 заяв).

У період з 2002 по 2005 роки спостерігався стійкий тренд збільшення частки заяв про надання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання за участю іноземних інвесторів. Так, в 2002 році частка становила 17,72% та зростає до 35,13% в 2005 році. Зниження відбулося в 2006 році (30,43%) відносно 2005 року. В період 2007—2009 років частка іноземних інвесторів стрімко збільшувалась. Максимальне значення мало місце в 2009 році із часткою 46,91%. Значні, є частки участі іноземних, що свідчить про підвищення активності у сфері концентрації іноземних компаній (табл. 3).

Найбільш поширеними видами концентрації суб'єктів господарювання, на які органи Комітету протягом

Таблиця 3. Розподіл наданих Антимонопольним комітетом України у 2002—2010 роках дозволів на концентрацію суб'єктів господарювання за видами

Рік	Вид концентрації					Всього
	Злиття	Спільне створення	Набуття контролю	Придбання акцій (часток, паїв)	Інші	
2002	54	16	9	232	87	398
2003	56	23	7	181	62	329
2004	39	22	13	310	37	421
2005	31	12	16	249	51	359
2006	20	23	41	415	8	507
2007	13	21	11	663	11	719
2008	26	34	43	711	1	815
2009	1	16	45	394	24	480
2010	21	25	71	401	41	559
Всього	261	192	256	3556	322	4587

Джерело: Антимонопольний комітет України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=194113&cat_id=194112

досліджуваного періоду надавали дозвіл, були придбання акцій (часток, паїв), здійснення концентрації в інших формах та у формах злиття. Менш значна кількість концентрації спостерігалась у формах спільного створення суб'єкта господарювання та набуття контролю. Всього за досліджуваний період було здійснено 3556 придбань акцій (часток, паїв), 261 злиття, 322 інших видів концентрації та 192 спільних створень (табл. 4).

Протягом 2010 року органами Антимонопольного комітету України розглянуто 65 заяв про надання дозволу на узгоджені дії суб'єктів господарювання, що на 10,2 відсотка більше, ніж за попередній рік (59 заяв). За результатами їхнього розгляду у 50 ви-

падках на здійснення заявлених узгоджених дій надано дозвіл.

Суб'єктам господарювання протягом 2010 року надано 75 попередніх висновків з питань необхідності одержання дозволу на концентрацію та узгоджені дії суб'єктів господарювання та можливості його одержання.

У випадках коли концентрація чи узгоджені дії могли мати негативний вплив на конкуренцію, Комітет обумовлював надання дозволу певними вимогами і зобов'язаннями, загальна кількість яких у 2010 році становила 13 одиниць (у 2009 році — 6 одиниць).

Так, наприклад, з метою пом'якшення негативного впливу концентрації на конкуренцію, учасників концентрації на ринку хліба та хлібобулочних виробів у Донецькій області було зобов'язано протягом трьох років не змінювати ціни на свою продукцію без об'єктивних на те причин, не зменшувати обсягів виробництва хліба та хлібобулочних виробів простої рецептури та надавати органам Комітету інформацію про ціни продажу та обсяги виробництва зазначеної продукції.

Згоду на концентрацію на ринку молока незбираного для промислової переробки, яка охоплювала Волинську і Львівські області, було надано за умов, що її учасники не встановлюватимуть таких цін чи інших умов придбання молока незбираного для промислової переробки, які неможливо було б встановити за умов існування значної конкуренції, а також не будуть створювати перешкод доступу на цей ринок (виходу з ринку) чи усувати з ринку покупців.

Аналіз сукупного рівня концентрації промисловості виявив у динаміці рівня концентрації в промисловості суперечливі тенденції. З одного боку, частка 10 та 20 найбільших підприємств у обсязі реалізованої продукції в 2008 році зменшилася порівняно з 2004, однак частка 50, 100, 150 та 200 помітно зросла (табл. 5).

Зростання частки 200 найбільших підприємств у основних показниках є ознакою недостатнього розвитку малого та середнього бізнесу у промисловості. Водночас, спостерігається послаблення позицій найбільших підприємств, що, з точки зору конкуренції, як правило, означає перехід від абсолютної (стовідсоткової) монополії або стану індивідуального домінування (на ринку діє декілька чи навіть багато операторів, але внаслідок того, що лише один із них має значні розміри та можливості, саме він визначає умови функціонування ринку) до більш сприятливої для елементів конкуренції олігопольної структури ринків (на ринку діє обмежена кількість приблизно однакових за розмірами операторів, які, залежно від ситуації, можуть або достатньо жорст-

Таблиця 4. Динаміка сукупного рівня концентрації у промисловості України в 2004 — 2008 роках

Найбільші підприємства	Частка найбільших підприємств (%)									
	в обсязі реалізованої продукції					у чисельності працівників				
	2004	2005	2006	2007	2008	2004	2005	2006	2007	2008
10	20,9	20,3	23,5	19,7	19,2	5,7	6,4	6,9	5,5	5,7
20	29,5	29,2	31,8	27,8	28,6	8,9	9,9	10	9,2	9,8
50	41,9	41,3	43,2	40,9	42,9	14,2	16,3	15,4	15,8	15,7
100	52,7	51,9	51,9	51,8	54,5	22,7	24,3	23,2	22,3	24,9
150	58,6	57,5	56,9	57,6	60,4	28,2	29,2	28,6	28,3	30,7
200	62,4	61,4	60,3	61,4	64,3	31,2	32,5	33,1	33,2	35,9

Джерело: Антимонопольний комітет України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=194113&cat_id=1941

ко конкурувати між собою, або ж відмовлятися від конкуренції).

Крім здійснення попереднього контролю за економічною концентрацією суб'єктів господарювання, у 2010 році Комітет активно відслідковував порушення законодавства про захист економічної конкуренції у вигляді здійснення концентрацій без отримання дозволу органів Антимонопольного комітету України, наявність якого необхідна. За досліджуваний період з 2006 по 2010 рік було припинено 204 порушення. Найбільша кількість припинених порушень мала місце у 2010 році (72 одиниці), що у 2,67 рази більше, ніж у попередньому році (27 одиниць) (рис. 1).

Основними формами концентраційних процесів є злиття та поглинання.

Дослідження даних процесів за визначений період (2004—2010 рр.) має суперечливі тенденції. До 2007 року можемо спостерігати поживлення даних процесів (в 2005 році відбулося збільшення на 26,1% відносно 2004 року; в 2006 році — збільшення на 69%; а в 2007 році спостерігалось зростання майже в 3,5 рази відносно значення 2006 року); в 2008 та 2009 роки активність процесів злиття та поглинання знижується (у 2008 році відбулося зниження на 82,8% проти 2007 року); в 2010 році спостерігається поживлення процесів злиття та поглинання майже в 2 рази проти попереднього періоду.

ВИСНОВКИ

Антимонопольний комітет України здійснює практичну управлінську діяльність щодо регулювання конкурентних відносин на різних національних ринках. Зміст антимонопольного регулювання полягає в тому, щоб запобігти зміні конкурентної суті самої структури ринку і її впливу на поведінку суб'єктів, зберегти конкурентні структури ринку, попередити поведінку суб'єктів, що може приводити до негативних для конкуренції наслідків.

Антимонопольний орган виконує оцінку процесів монополізації та розвитку конкуренції, а також вирішує проблеми, що виникли у зв'язку з цим, визначає заходи, які компенсують наслідки від обмеження конкуренції.

Дослідження результатів антимонопольного регулювання дозволило визначити суттєвий рівень монополізації національної економіки, який стримує збільшення рівня конкуренції. Загальні обсяги перевірок та розглянутих заяв у 2009 р. зросли, що позитивно вплинуло на обсяг накладених штрафів і пені.

Досягненню ще більш високих результатів щодо формування конкурентного ринку в Україні сприятиме прискорення темпів розвитку малого бізнесу; забезпе-

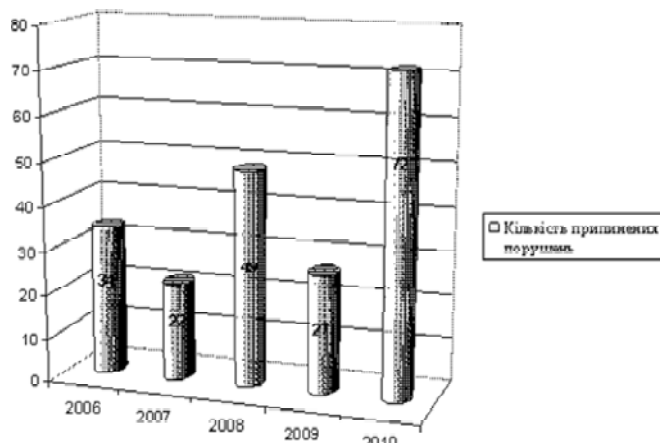

Рис. 1. Кількість припинених порушень щодо концентрації без отримання дозволу органів Антимонопольного комітету України протягом останніх п'яти років (2006—2010 роки)²

² Антимонопольний комітет України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=194113&cat_id=194112

Таблиця 5. Тенденції процесів злиття та поглинання України 2004—2010 рр.

№ п/п	Показники	РОКИ						
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1.	Загальна сума угод злиттів та поглинань, млрд дол. США	2,3	2,9	4,9	21,49	3,69	2,7	7,5
2.	Відхилення, %	-	26,09	68,97	338,57	-82,83	-26,83	177,78

Джерело: складено на основі даних аналітичної групи M&A-Intelligence [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://www.ma-journal.ru/maintelligence/>; РБК. Исследование рынков [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rating.rbc.ru/article.shtml?2009/03/16/32335628>

чення контролю за дотриманням вимог антимонопольного законодавства; виявлення та припинення порушень законодавства; виявлення антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання; підвищення ефективності контролю за концентрацією та узгодженими діями суб'єктів господарювання; забезпечення формування проконкурентної свідомості в українському суспільстві, адвокатування конкуренції.

Література:

1. Закону України "Про захист економічної конкуренції" [Електронний ресурс]. — Режим доступу до Закону: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=221014&check=4/UMfPEGznhh0S6.Zi3/IUSNH14e6s80msh8le6>
2. Аналітична група M&A-Intelligence [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://www.ma-journal.ru/maintelligence/>
3. РБК. Исследование рынков [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rating.rbc.ru/article.shtml?2009/03/16/32335628>
4. Антимонопольний комітет України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=194113&cat_id=194112

Стаття надійшла до редакції 17.03.2012 р.